

Kritik mot ordföranden i Kommunstyrelsen i Umeå kommun för agerande i strid med efterforskningsförbudet

Beslutet i korthet: Ordföranden i Kommunstyrelsen i Umeå kommun frågade under en tv-intervju en reporter på Sveriges Television (SVT) vem som hade lämnat vissa uppgifter. JO finner att den fråga som ordföranden ställde till reportern utgjorde otillåten efterforskning av uppgiftslämnare och att han därmed agerat i strid med efterforskningsförbudet. JO framhåller vikten av att den som företräder en myndighet eller ett annat allmänt organ känner till och respekterar reglerna om efterforskningsförbud. Ordföranden i kommunstyrelsen kritiseras för att ha frågat efter SVT:s källor.

Ordföranden i kommunstyrelsen intervjuades senare igen av SVT om efterforskning av källor. JO finner att flera av hans svar och uttalanden i den intervjun ger anledning att ifrågasätta hans förståelse och respekt för reglerna om meddelarfrihet och efterforskningsförbud. JO uttalar bl.a. att en företrädare för det allmänna inte ska uttrycka sig som att han eller hon skulle vara beredd att efterforska källor i vissa situationer. Ordföranden i kommunstyrelsen kritiseras även för sina uttalanden i den senare intervjun.

Anmälan

I en anmälan till JO förde AA fram klagomål mot ordföranden i Kommunstyrelsen i Umeå kommun, kommunalrådet BB. AA anförde i huvudsak följande. Under en intervju som handlade om avstängningen av kommunens ekonomidirektör och budgetchef frågade BB efter reporterns källor, trots att han visste att det rörde sig om anonyma sådana. BB hade redan tidigare i ett telefonsamtal med reportern försökt få information om källorna och då blivit tillsagd att han inte fick efterforska dem eftersom de var anonyma.

Bakgrund

Sveriges Television (SVT) Nyheter Västerbotten publicerade mellan den 15 juni och den 21 juni 2018 artiklar på sin webbplats om hur flera kommunalråd vid Umeå kommun hade agerat i samband med att två chefer i förvaltningen hade stängts av. Enligt en av artiklarna, ”Umeås kommunalråd försökte röja SVT:s källor” – som publicerades den 21 juni, hade BB under ett telefonsamtal frågat

vem som lämnat vissa uppgifter. Telefonsamtalet hölls, enligt artikeln, inför ett möte mellan BB och SVT:s reporter.

I ett mejl till AA den 25 juni 2018 uppgav redaktionschefen på SVT Nyheter Västerbotten att reportern hade upplyst BB om att informationen kom från anonyma källor när BB frågade om detta per telefon.

Efter telefonsamtalet träffade SVT:s reporter BB för en tv-intervju. Ett inslag därifrån publicerades på SVT:s webbplats den 21 juni 2018. JO har tagit del av inslaget där följande sades.

Reportern: Man vill ha bort personer som har insyn i budgetprocessen. Vad tänker du om det?

BB: Jamen vem har sagt det?

Reportern: Du får inte fråga mig vem som har sagt det. Det är anonyma källor. Du får inte efterforska vilka källor jag har.

Därefter avslutades inslaget.

SVT intervjuade senare BB igen om efterforskning av källor och publicerade en tv-inspelning från detta tillfälle på sin webbplats den 21 juni 2018. JO har tagit del av denna inspelning där följande sades.

Reportern: Sen hade jag några frågor också. Jag vet att du gjorde ju en intervju med CC tidigare och då frågade du henne bl.a. vilka våra källor var. Och det är ju nånting som man skulle kunna tolka som att man efterforskar en källa vilket i såna fall skulle vara ett grundlagsbrott. Varför frågade du om identiteten på våra källor?

BB: Nä vi hade väl en vanlig diskussion om ärendet och (*kort paus*) ett samtal och (*kort paus*) nyfiken och så vidare. Så att det var väl inte värre än så. Det var ett vanligt samtal.

Reportern: Det var andra gången som du frågade för du frågade en gång över telefon också när du pratade med samma reporter.

BB: Jamen alltså vi hade ett samtal kring det där och ett vanligt samtal som inte var så allvarligt. Nä.

Reportern: Hur ser du på att du ändå frågar om anonyma källor? Jag utgår från att du känner till vad det är som gäller kring meddelarskyddet?

BB: Nä alltså vi hade ett vanligt samtal. Det var inte ett så allvarligt samtal om ärendet och så vidare. Det var inte allvarligare än så.

Reportern: Men är det ändå inte allvarligt? Jag frågade en expert inom yttrandefrihet, DD, och han menar att jomen det här är ändå allvarligt. Man får inte göra så här. Vad tänker du om det?

BB: Nä alltså det var inte ett så allvarligt samtal. Det var ett generellt samtal om ärendet och hade jag menat allvar med det så då hade jag ställt ett krav om det vilket jag inte gjorde. Utan det var ett vanligt så där generellt samtal som vi hade om diskussionen i ett sammanhang om ärendet så att det var inte allvarligare än så.

Reportern: Är det okej att efterforska en källa lite så där? Inte så allvarligt, mer inofficiellt?

BB: Alltså det här ärendet hade vi ett allmänt samtal som inte var så allvarligt kring det här så att nä jag tycker inte att det var.

Reportern: Du tycker inte att det är så allvarligt?

BB: Jag krävde inte att få ett svar utan det var ett generellt allmänt samtal så det var inte så farligt.

Reportern: Får man ställa såna frågor? Får man fråga vilka det är inom en kommun som har lämnat uppgifter?

BB: Nä men som jag sa det var ju ett allmänt samtal som inte var så allvarligt och det var ju en del av ärendet som vi diskuterade som inte var så allvarligt så att nä jag tar det inte på så stort allvar och hade jag menat allvar med det så hade jag också krävt det vilket jag inte gjorde heller så att.

Reportern: Men du frågade ju ändå vid två olika tillfällen.

BB: Men som jag sa till dig tidigare – det var inget allvarligt samtal utan det var en diskussion kring ärendet så att.

Reportern: Precis. Det är ju ett grundlagsbrott. Yttrandefrihetsförordningen. Det finns fängelse i upp till ett år med i straffskalan för det här för allvarligare händelser. Kan man verkligen säga att det inte är så allvarligt då?

BB: Om jag hade krävt det då hade jag också gjort det på allvar vilket jag inte gjorde i det här avseendet utan vi hade ett allmänt samtal i ärendet så att nä.

Reportern: Men det är ju faktiskt inte att man kräver ett svar utan det räcker med att ställa frågan. Det är tillräckligt. Och du gjorde ju det vid två tillfällen.

BB: Som jag sa det var ett allmänt samtal om *(avbryts av reportern)*.

Reportern: Två.

BB: Det var ett allmänt samtal och jag krävde inte det i det avseendet nej.

Reportern: Har du på nåt sätt ställt såna här frågor tidigare till andra eller har du efterforskat källor på andra sätt? Det här är ju SVT-journalister som du har frågat, men.

BB: Jag har tyvärr inget mer att tillföra i det här ärendet.

Reportern: Men är inte det ganska lätt att svara på om du har efterforskat källor på annat håll än till SVT?

BB: Alltså vi hade ett allmänt samtal i det ärendet och det var inte illa menat och det var inte så konstigt så jag har tyvärr inga fler kommentarer och det har jag sagt förut också.

Reportern: Har du frågat eller försökt ta reda på det här från andra håll, kanske internt inom kommunen eller på andra sätt försökt efterforska en källa?

BB: Nu fortsätter du att fråga samma sak igen.

Reportern: Tills jag får svar.

BB: Jomen alltså du får ju det svar jag har och det är ju så att vi är ju politiskt förtroendevalda och vi är ju för diskussioner med media löpande och som sagt var jag har inga fler kommentarer i ärendet.

Reportern: Men du kan inte säga med säkerhet att du inte har efterforskat källor fler gånger än de frågor som du ställde till våra reportrar?

BB: Du ställer ju en helt ny fråga men i ärendet som vi hade så hade vi ett allmänt samtal och det var inte illa menat nej.

Reportern: Men har du nån gång tidigare eller efteråt efterfrågat på andra sätt?

BB: Jag har inga fler kommentarer kring det här så att tyvärr.

Reportern: Men borde det inte vara väldigt lätt för ett kommunalråd att säga nej jag har inte efterforskat källor?

BB: Men som frågan är så är det ju så att det du ställde först det var ju kring intervjun och det har jag svarat på.

Reportern: Och då undrar jag har det här – för du har ju ställt frågan framför rullande kamera till SVT – då undrar man ju har det slunkit igenom såna här allmänna frågor vid andra tillfällen?

BB: Alltså det är ju så att vi har ju lagstiftning som ska följas och det finns väl ingen anledning att bryta mot den nä.

Reportern: Har du följt den då?

BB: Jag finner ingen anledning att bryta mot lagstiftningen nä.

Reportern: Är det ett ja?

BB: Jag finner ingen anledning att bryta mot lagstiftningen.

Reportern: Men fortfarande.

BB: Tyvärr alltså nu måste jag avbryta. Du får inget mer svar än så. Tyvärr.

Reportern: Men kan du inte bara säga att du inte har efterforskat källor?

Därefter lämnade BB intervjun.

JO Cecilia Renfors beslutade den 17 augusti 2018 att inte inleda förundersökning om brott mot efterforskningsförbudet med anledning av anmälan mot BB. JO har därefter utrett ärendet inom ramen för tillsynsverksamheten.

Utredning

Kommunstyrelsen i Umeå kommun anmodades att yttra sig över anmälan, i vilken det fanns länkar till SVT:s artiklar och inslag med de intervjuer som redovisats ovan, och det mejl som redaktionschefen på SVT skickade till AA. Kommunstyrelsen yttrade sig i enlighet med en skrivelse från BB.

BB anförde följande.

Under våren 2018 stängdes två chefer vid ekonomifunktionen vid Umeå kommun av och en utredning av bl.a. arbetsmiljön inleddes. Den färdiga utredningen visade på allvarliga arbetsmiljöproblem varpå ytterligare arbetsrättsliga åtgärder vidtogs av Umeå kommun. Ärendet har hanterats av tjänstepersoner vid Umeå kommun i enlighet med gällande delegationsordning. Ärendet gjordes dock till en politisk fråga av ett antal oppositionspartier och en polariserad politisk diskussion initierades på de regionala tidningarnas debattsidor samt i kommunfullmäktige. Vissa partier var kritiska till åtgärderna mot de två cheferna. Debattinläggen riktades mot mig. [...] Ärendet anmäldes till debatt i kommunfullmäktige via interpellationer och enkla frågor från mina politiska kollegor. [...]

Den i detta ärende aktuella intervjun med SVT handlade om ärendet på ekonomifunktionen. Det var mot den ovan beskrivna bakgrunden jag uppfattade det påstående Sveriges Television (SVT) framförde till mig och som jag ställde den nu ifrågasatta motfrågan apropå. Påståendet kunde igenkännas från diskussionen från andra partier. Jag förstod det alltså som att journalisten återgav en öppet avgiven utsaga eller anklagelse mot mig från en politikerkollega. Eftersom jag besvarat liknande påståenden tidigare under den allmänna debatten, föreföll det i stunden relevant att få veta från vilken partiföreträdare den aktuella, som jag uppfattade det, politiska kritiken mot mig riktades. Detta för att kunna avge bästa möjliga svaromål och relatera det till tidigare inlägg i debatten. Jag blev därtill överrumplad av det allvarliga påstående som framfördes av SVT. SVT hade inte skickat detta påstående skriftligen innan. SVT framförde detta påstående utan att uppge att uppgifterna kom från anonyma källor eller från en

källa. Påståendet framfördes utan någon kontext som gjorde det uppenbart att det rörde sig om skyddade, anonyma uppgifter. Därför uppfattade jag det som ett öppet avgivet påstående från något journalisten läst i media eller tagit del av under en öppen intervju med en politikerkollega.

Min fråga till SVT yttrades spontant för att jag skulle förstå sammanhanget. Jag blev chockad av det jag upplevde som ett felaktigt påstående och min motfråga hade lika gärna kunnat vara ”var har du läst det?” eller ”varför tror du det?”.

Jag hann inte reflektera över att det skulle kunna röra sig om uppgifter från en anonym meddelare. Hade jag varit medveten om att det rörde sig om sådana uppgifter hade jag givetvis aldrig ställt den aktuella frågan till SVT.

Jag har inte och har aldrig haft för avsikt att efterforska meddelare som lämnar uppgifter till journalister m.fl. i enlighet med mediegrundlagarna. När SVT klagade att det rörde sig om uppgifter som omfattas av meddelarskyddet ställde jag följaktligen inga ytterligare frågor apropå detta och vidtog inga andra åtgärder.

Jag redogjorde för det ovan beskrivna i en intervju med Sveriges Radio P4 Västerbotten i anslutning till den aktuella händelsen ... Jag beklagar att min fråga till SVT uppfattats som ett försök att efterforska anonyma meddelare. Som jag nu, och i intervjun i P4, redogjort för var syftet med min fråga *inte* att erhålla kunskap om anonyma meddelare, utan för att förstå sammanhanget.

Den grundlagsfästa meddelarfriheten och förbudet mot efterforskning är fundamentalt för ett öppet och demokratiskt samhälle. Vid Umeå kommun pågår för tillfället ett arbete för att åstadkomma bättre möjligheter för så kallade visseblåsare att anonymt uppmärksamma problem inom myndigheten. Detta är ett arbete som jag står bakom och som mitt parti varit pådrivande i. Goda möjligheter att delge media eller på annat sätt uppmärksamma verkliga eller upplevda missförhållanden, utan risk för repressalier, är viktigt för en transparent, demokratisk och sund förvaltningskultur.

Rättsliga utgångspunkter

Enligt 2 kap. 1 § 1 regeringsformen (RF) är var och en gentemot det allmänna tillförsäkrad yttrandefrihet. Med yttrandefrihet avses frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor. Yttrandefriheten får begränsas genom lag med hänsyn till vissa preciserade ändamål (2 kap. 20–23 och 25 §§ RF).

I yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) och tryckfrihetsförordningen (TF) finns kompletterande bestämmelser för en speciell del av yttrandefriheten, nämligen meddelarfriheten. Meddelarfriheten ger ett särskilt starkt skydd för den som lämnar uppgifter för publicering i massmedier. I yttrandefrihetsgrundlagen och tryckfrihetsförordningen finns också bestämmelser om förbud mot att efterforska bl.a. meddelare. Bestämmelserna om meddelarfrihet och efterforskningsförbud genomgick den 1 januari 2019 vissa språkliga och redaktionella ändringar, varvid flera av bestämmelserna fick ett nytt paragrafnummer (SFS 2018:1801). Nedan hänvisas till de paragrafnummer som numera gäller.

Enligt 1 kap. 10 § första och tredje stycket YGL står det var och en fritt att – om inte annat är föreskrivet i lagen – meddela uppgifter i vilket ämne som helst i syfte att göra dem offentliga i program eller genom tekniska upptagningar

(meddelarfrihet). Motsvarande bestämmelse finns i 1 kap. 7 § första och tredje stycket TF för offentliggörande i en tryckt skrift.

Enligt huvudregeln i 2 kap. 5 § första stycket YGL får en myndighet eller ett annat allmänt organ inte efterforska den som har meddelat uppgifter enligt 1 kap. 10 § i samma lag (efterforskningsförbud). En motsvarande bestämmelse finns i 3 kap. 5 § första stycket TF.

Som allmän utgångspunkt gäller att uttrycket efterforska ska förstås i vid mening och att alla former av förfrågningar eller åtgärder som syftar till att få kunskap om vem som har lämnat ut en uppgift eller hur ett sådant uppgiftslämnande gått till principiellt sett är otillåtna. (Se NJA 2001 s. 673. Se också Axberger, Yttrandefrihetsgrundlagarna, tredje upplagan, s. 184.)

Bedömning

Det står enligt min mening klart att BB gjort de aktuella uttalandena i sin egenskap av ordförande i kommunstyrelsen. Det jag först har att ta ställning till är om BB agerat i strid med efterforskningsförbudet genom att fråga SVT-reportern vem som hade sagt att man ville ha bort personer som har insyn i budgetprocessen.

BB:s fråga var till sin formulering sådan att den typiskt sett omfattas av förbudet mot efterforskning. BB har dock under utredningen hos JO uppgett att han inte hade för avsikt att efterforska SVT:s källor och att han aldrig skulle ha ställt frågan om han hade vetat att det rörde sig om uppgifter från en anonym meddelare. Enligt BB framförde SVT:s reporter ett påstående utan kontext och utan att ange att uppgifterna kom från anonyma källor. Han har förklarat sin fråga med att han blev chockad och ville förstå i vilket sammanhang reporterns fråga ställdes.

Enligt en av de artiklar som SVT publicerade den 21 juni 2018 ska dock SVT:s reporter ha haft telefonkontakt med BB före intervjun. Enligt artikeln och det mejlsvaret som redaktionschefen vid SVT Nyheter Västerbotten skickade till AA, ska BB redan vid detta tillfälle ha frågat vem som hade lämnat uppgifterna och då fått svaret att informationen kom från anonyma källor. BB har under utredningen här haft möjlighet att yttra sig över artikeln och mejlet, men han har inte kommenterat dessa uppgifter närmare. Jag har då ingen anledning att ifrågasätta uppgifterna i artikeln och mejlet i detta avseende.

Det förhållandet att BB tidigare frågat vem som hade lämnat uppgifterna och fått besked om att det rörde sig om anonyma källor talar mot hans förklaring att han skulle ha blivit överrumplad av reporterns påstående och ställt en motfråga för att förstå sammanhanget. Mot hans förklaring talar också hans uppgifter i yttrandet hit där han uppger att hanteringen av de två tjänstemännen hade varit föremål för diskussion och debatt före intervjun. Bakgrunden var alltså känd för BB.

Det finns här anledning att beakta också vad BB uttryckte i den tv-intervju som SVT därefter gjorde med honom med anledning av den fråga han hade ställt vid den tidigare intervjun. BB hänvisade då inte till att han med sin fråga velat förstå sammanhanget, utan gav i stället upprepade gånger uttryck för att det inte varit ett allvarligt samtal som han förde med reportern i den första intervjun.

Det som redovisats gör att jag sammantaget finner att BB:s fråga till SVT:s reporter utgjorde otillåten efterforskning av uppgiftslämnare. Han har därigenom agerat i strid med efterforskningsförbudet.

Meddelarfriheten är av grundläggande betydelse för yttrande- och informationsfriheten i vårt samhälle. Det är därför av yttersta vikt att den som företräder en myndighet eller ett annat allmänt organ känner till och respekterar grundlagens regler om efterforskningsförbud, vars syfte är att stärka meddelarfriheten. Jag ser därför allvarligt på att BB frågade efter SVT:s källor, och han förtjänar kritik för det.

Jag finner därutöver anledning att kommentera BB:s uttalanden i den intervju med SVT där han fick frågor som rörde efterforskning av källor. Flera av BB:s svar och uttalanden där ger anledning att ifrågasätta hans förståelse och respekt för reglerna om meddelarfrihet och efterforskningsförbud. Som nämnts gjorde han t.ex. flera uttalanden med innebörden att hans tidigare fråga om vem som lämnat uppgifter inte var så allvarlig eftersom det inte var ett allvarligt samtal som han förde med SVT:s reporter. Dessutom uttrycker han, som jag har uppfattat det, vid flera tillfällen under intervjun att om han verkligen hade velat få veta vilka källorna var så hade han krävt det. En företrädare för det allmänna ska inte uttrycka sig som att han eller hon skulle vara beredd att efterforska källor i vissa situationer. Sådana uttalanden kan i förlängningen leda till att tjänstemän inte vågar utnyttja sin meddelarfrihet. BB ska kritiseras även för sina uttalanden i den senare intervjun.

Ärendet avslutas.